

„Dantė dar nenumirė ir gali tęsti savo darbą neangažuodamas fantazijos“ – Petro Klimo laišakai iš sovietinių lagerių

VILMA BUKAITĖ*

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius

El. paštas: vilma.bukaite@gmail.com

Diplomatas ir istorikas Petras Klimas (1891–1969) buvo vienas iš dviejų 1918 m. Vasario 16-osios Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarų, ištvėrusių sovietines represijas ir grįžusių į Lietuvą. Už pagalbą Taduui Petkevičiui ir jo bendraminčiams, rengusiems vadinamąjį inteligentų memorandumą Didžiosios Britanijos ir JAV vyriausybėms, ir ypač už valstybininko diplomatinę veiklą 1946 m. kovo 30 d. Ypatingojo pasitarimo buvo nuteistas dešimčiai metų pataisos darbų lagerio ir penkeriems metams tremties. Straipsnyje skelbiame kalinimo laikotarpiu P. Klimo rašytus laiškus svainei Barborai Lesauskienei, kuri priglaudė Prancūzijoje suimtą ir į Lietuvą prievarta atgabentą sesers vyrą hitlerinės okupacijos metais. Ji rėmė giminaitį sovietinių represijų laikotarpiu ir šioms pasibaigus. Iki mirties P. Klimas gyveno B. Lesauskienės namuose. 1946 m. lapkričio 3 d. – 1949 m. kovo 16 d. rašyti glausti, santūrūs, dažniausiai dalykiniai laišakai yra saugomi Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (F130–1922). Jie ne tik svarbūs iškilus valstybininko biografijos tyrinėjimams, bet ir yra lagerio kasdienybės, kalinių buities, jų laikysenos sunkių psichologinių traumų aplinkybėmis tyrinėjimų šaltinis.

Raktažodžiai: Klimas, Lesauskienė, Čeliabinskas, laišakai, lageris

IVADAS

1918 m. Vasario 16-osios Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, diplomatas ir istorikas Petras Klimas per beveik septyniasdešimt aštuonerius gyvenimo metus net keturis kartus patyrė politines represijas Lietuvoje esant visoms „svetimoms santvarkoms“. Dar mokantis gimnazijoje jam kartu su bendraminčiais buvo iškelta byla dėl laikraščio „Mokinių draugas“ leidimo. Pirmojo pasaulinio karo metais dėl įtarimų prisidėjus prie Geisteriškių kaimo (dab. Vilkaviškio r.) gyventojų ginkluoto pasipriešinimo okupacinei vokiečių valdžiai jis tris mėnesius buvo tardomas Kalvarijų, vėliau – Vilkaviškio kalėjimuose. Antrojo pasaulinio karo metais, 1943 m. rugsėjo 18 d., hitlerinės Vokietijos pareigūnai lietuvių diplomatą suėmė jo namuose, Grasse, Prancūzijoje. Be jokių kaltinimų kalėjęs aštuoniolikoje Prancūzijos,

* Autorė yra Valstybės Nepriklausomybės stipendijos laureatė

Vokietijos, Belgijos, Lenkijos kalėjimų, tik 1944 m. kovo viduryje P. Klimas pasiekė Lietuvą ir Kaune pagaliau buvo paleistas. Sovietinei kariuomenei artinantis jis nesutiko pasitraukti į Vokietiją, kurioje neseniai patyrė represijas.

Diplomatas neišvengė ir stalininės teisėsaugos absurdo. Formaliu pretekstu areštuoti P. Klimą tapo jo pagalba memorandumą JAV ir Didžiosios Britanijos vyriausybėms rengusiems Lietuvos inteligentams. Lietuvos pasiuntinybei Paryžiuje ilgai vadovavęs diplomatas 1945 m. rugpjūtį išvertė Tado Petkevičiaus kartu su Petronėle Lastiene, Bronislava Pajėdaite, Jonu Česnavičiumi ir Jadvyga Jablonskiene parengtą dokumentą į prancūzų kalbą. 1945 m. rugsėjo 19 d. Obelynėje (Ringaudų apyl., Kauno r.) Antano Koriznos pavarde gyvenęs ir ūkio darbus dirbęs P. Klimas buvo suimtas. Akivaizdu, kad, formuojant bylą, politinė veikla atkuriant valstybingumą nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje ir priešintis sovietinei okupacijai laikyta pagrindine nusikalstama veika. 1946 m. kovo 30 d. Ypatingojo pasitarimo sprendimu jam buvo paskirta dešimties metų pataisos darbų lagerio ir penkerių metų tremties bausmė, vadinamasis „detskij srok“ [1].

1946 m. balandžio 21 d., pirmąją Velykų dieną, iš Vilniaus geležinkelio stoties jis drauge su kitais Lukiškių kalėjimo politiniais kaliniais buvo išvežtas į SSRS gilumą. Gegužės pirmosios išvakarėse dalis ešelonu, kurioje liko P. Klimas, buvo palikta Čeliabinsko (RSFSR) geležinkelio stotyje. Čeliabinsko I lageryje du pirmus mėnesius pradirbęs statybose, o liepą ir rugpjūtį – karo trofėjus iš traukinių iškrovusioje brigadoje, vėliau buvo grąžintas prie statybos darbų. 1947 m. pradžioje jis buvo perkeltas į už dvidešimties kilometrų nuo Čeliabinsko esančią angliakasių gyvenvietę Kopejską. P. Klimas dirbo statybos brigadoje, vėliau jam patikėti dailidės ir staliaus darbai, kurių laiką dirbo lagerio buhalterijoje. Kalėjime patirtas šaltis, stresas, maisto ir poilsio stoka pakirto sveikatą: jis susirgo chronišku bronchitu, diabetu, mikro- ir makroangiopatija, gydytojai jam konstatavo širdies ydą, regėjimą silpnino akių tinklainės pakitimai ir katarakta. Didžiąją bausmės dalį atlikęs P. Klimas 1954 m. gruodžio 24 d. dėl invalidumo buvo paleistas į laisvę [2] ir grįžo į Lietuvą. Kaune, žmonos sesers Barboros Lesauskienės šeimoje, jis gyveno iki pat mirties 1969 m. sausio 16 d.

Nedaug tėra liudijimų apie P. Klimo patirtį sovietiniuose lageriuose. Grįžęs į Lietuvą, jis vengė artimiesiems pasakoti apie patirtas represijas. Galbūt smulkiau prisimindavo jas bendraudamas su panašią lemtį patyrusiais artimiausiais bičiuliais, visų pirma su Aleksandru Stulginskiu ir Juozu Urbšiu [6] (1). Bene išsamiausiai šį jo gyvenimo laikotarpį atspindinčiu šaltiniu lieka iki 1949 m. kovo mėnesio kartu kalėjusio pedagogo ir vertėjo Antano Dambrausko prisiminimai [5]. Kitas labai svarbus šaltinis – trisdešimt du paties kalinio 1946 m. lapkričio 3 d. – 1949 m. kovo 16 d. rašyti laišškai dar vokiečių okupacijos metais Lietuvoje jį globojusiai svainei B. Lesauskienei, saugomi Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (F 130, b. 1922).

Viename iš laiškų tuomet į Kauną grįžusiam P. Klimui A. Dambrauskas pasakojo: „Buvau patekęs į beveik absoliučią agrafiją. Labai retai tegalėjau parašyti pačiais elementariausiais gyvybiniais reikalais“ [3]. Lyginant su kitu P. Klimo rašytiniu palikimu, jo laiškų iš tremties turinys verčia manyti apie panašią autoriaus būseną. Tačiau jų glaustumas ir turinio buitiškumas nesietinas vien su gynybine reakcija į sunkias psichologines

(1) Traumų psichologijos specialistai, tyrinėję represuotųjų pasirinktus skaudžios patirties įveikos būdus, nurodė represijas patyrusių draugų paramos svarbą to paties likimo žmonėms. Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad tas pačias represijas patyrusiųjų draugų parama ypač svarbi politiniams kaliniais.

traumas „odisėjoms, kurios tikrovė prašoka Alighieri vaizdus“ [4] (2), metu. Asketišką jų turinį lėmė ir nedideli popieriaus lapeliai arba atvirlaiškiai, naudoti susirašinėjimui, ir būtinybė, jog laišškai pasiektų adresatą, ir svarba nurodyti svarbiausius poreikius bei padėkoti už gautuosius siuntinius. Iš represijų vietų siunčiami laišškai buvo labai griežtai cenzūruojami, kartais išbraukomos nepriimtinos vietos, o kartais ir visai sulaikomi. Todėl, kaip ir daugelis kalinių, dalies žmonių P. Klimas mini tik vardus, kai kur renkasi eufemizmus („Vytuko draugo Peteliuko mama“ – P. Klimo žmona), kartais naudoja abstrakčius apibendrinimus.

Be B. Lesauskienės, siuntinius P. Klimui siūsdavo dukterėčia Aldona Gulbinienė ir Ona Landsbergienė. Parengiant dalį siuntinių, netiesiogiai pagelbėjo paties P. Klimo ir išeivijoje gyvenusių buvusių jo kolegų bei bičiulių, ypač S. Lozoraičio, šeimos. P. Klimas ir A. Dambrauskas Čeliabinske bei Kopejske gaudavo ir Žiauzerės, Sesės slapyvardžiu pasirašytus pedagogės, muziejininkės Ievos Andriulytės laiškus [5, 66], knygų ir keletą periodinės spaudos leidinių.

P. Klimo laišškai svarbūs kaip sovietinių represijų tyrinėjimo šaltinis. Vyraujantis istorinių šaltinių žanras – politinių kalinių ir tremtinių atsiminimai – dažnai neatkuria smulkesnių represijų laikotarpio buities detalių, atspindi labiau apibendrintą praeities vaizdą, dažnai interpretuojamą ir savicenzūruojamą pagal šiandienos jausenas. Tad kalinių epistolinis palikimas yra vertingas kaip tuolaikinis represuotųjų aktualijas atspindintis šaltinis, ypač aktualus tiriant lagerio kalinių kasdienybę ir išgyvenimo taktiką. P. Klimo laišškai, koks santūrus bebūtų jų turinys, gana vaizdžiai atspindi sudėtingą kalinių būtį visokeriopo stygiaus, maisto trūkumo ir šalčio bei grėsmių asmeniniam saugumui aplinkybėmis. Jie kvestionuoja ir mitą, kad kalintieji „nieko negalėjo papasakoti“ apie savo būklę: tiesmukų politinių pasisakymų juose nėra, bet represinės sistemos kritikos autorius nevengė: „Jeigu vėžio ligai neatsiras chirurgo?“

1946 m. lapkričio 3 d. – 1947 m. sausio 23 d. laišškai parašyti pieštuku ant A5 formato popieriaus lapo, sulankstyto trikampiu. Nuo 1947 m. rugpjūčio 31 d. P. Klimas rašė rašalu ant atvirlaiškių – tuomet jo laiškų tekstai dar sutrumpėjo. Straipsnyje jie sunumeruoti pagal byloje naudotą tvarką, greičiausiai pagrįstą chronologiniu principu (nurodytas bylos lapo numeris, tik l. 15 yra vėlyvesnis nei l. 16). Skelbiamas dvidešimt vienas laiškas – pasirinkti tie, kurių tekstuose yra daugiau detalių arba autoriaus samprotavimų. Jau pirmasis laiškas ir gerokai trumpesnės už kalėjimo laikotarpį išlikusio susirašinėjimo chronologinės ribos liudija, kad fonde prieinama tik dalis P. Klimo laiškų B. Lesauskienei. Kitų likimas nežinomas. Gana neįprastas yra poetinės retorikos ir išmonės kupinas laiškas Nr. 4 (Čeliabinskas, 1946 01 01), parašytas tą pačią dieną kaip ir kitas, gerokai tipiškesnis, buitinio turinio laiškas Nr. 5. Matyt, kuriam nors laiškui nepasiekus adresato, 1948 m. pirmojoje pusėje dalį jų P. Klimas rašė rusų kalba, kai kuriuos pakartodamas ir gimtąja kalba (publikuojant buvo pasirinktas lietuviškasis variantas). Laiškų siužetai gana panašūs, daugumą jų galima apibendrinti formule: kreipinys, įžanga apie naujausius įvykius, gauti siuntiniai ir laišškai, lagerio buitis, savijauta, įpareigojimai ir prašymai (kartais įvardijami *post scriptum* dalyje), linkėjimai ir atsisveikinimas. Siekiant kuo tiksliau perteikti autoriaus retoriką, palikta autentiška laiškų rašyba ir skyryba, laužtiniuose skliaustuose įterpian sutrumpintai šaltinyje užrašytą arba numanomą žodį, nurodant rankraščio puslapį bei pateikiant datas šiuolaikine rašyba. Dalis laiškuose minimų vardų liko neiššifruota.

(2) Dante Alighieri *Dieviškojoje komedijoje* vaizduojamo pragaro motyvą kaip tremties alegoriją jis kar-tojo skirtinguose epistolinio žanro tekstuose.

PETRO KLIMO LAIŠKAI

1. Čeliabinskas, 1946 m. lapkričio 3 d.

Mieloji, 33 ir 34 atviruką gavau. Bet siuntinio su akiniais, apie kurį rašei, vis dar nesu gavęs. Matyti, kur nors užkliuvo. O jo aš ypatingai laukiau, nes šio mėnesio pabaigoj mums neišdavė visai arba [išdavė – V. B.] tik dalį duonos. Be to mane vėl iš invalidų išrašė į darbininkus ir tris dienas pakasęs sušalusią kaip akmenį žemę gavau tokią arklišką slogą su temperatūra, kad turėjau atgulti ir kol kas drybsau barake. Rytoj turbūt jau varys vėl darban, nes temperatūra nukrito, nors aš dar svyruodamas bepavaikščioju ir iš manęs toks pat juodadarbis kaip iš kunigo šiaučius. Pasidaryti čia invalidu nenoromis gali, o ypačiai [esant] tokiems juodiems darbams, kuriems mus čia pristato nepaisydami visų mūsų mokslų ir profesijų. Kam tat yra darbas, o man tik kančia ir marinimas. Bet nieks nieko nežiūri.

Pasimatyk su Čereškiene [Obelynės ūkį valdžiusio Felikso Čereškos žmona – V. B.], pas kurią dar yra mano rudas kostiumas ir pamuštas kailiniais paltas (ne mano ir ne tavo, bet mano intencijai iš ten, kur liko juodas kostiumas su čemodanu). Ir bendrai pasikalbėk su ja apie jos pergyvenimus ir gal man ši bei tą galėsi pranešti, jei ji pati man nenorėtų vieno kito žodelio parašyti apie bendrus mūsų pažįstamus.

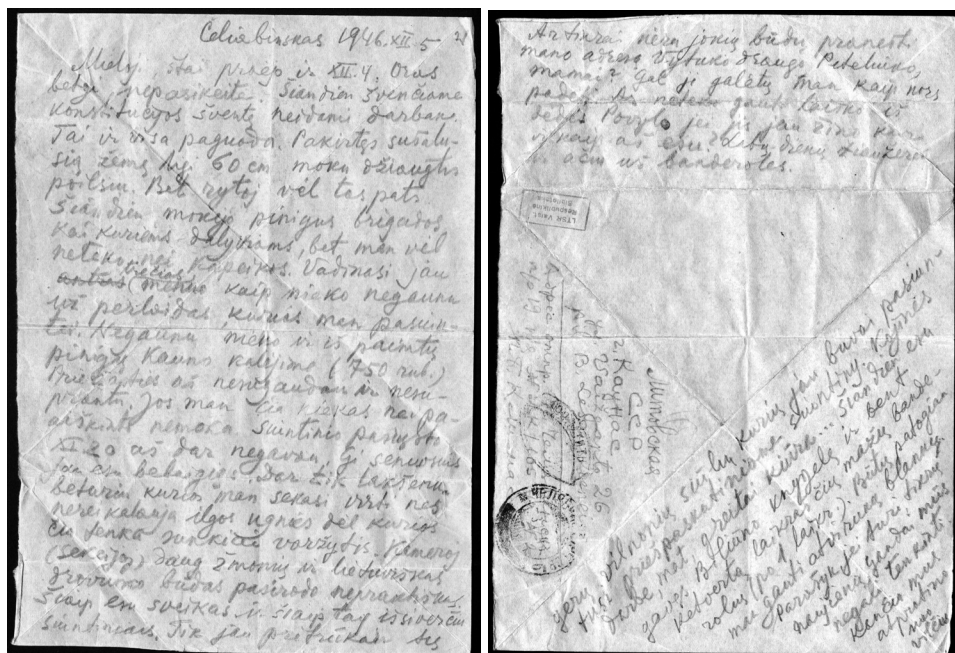
Bučiuoju abudu – dėdė Petras

[L. 1v] Čereškienės ūky (lapyne) tvarteliuose, kur kadaį džiovėm tabaką ir pupas, vienoj skrynioj, kur aš kadais savo darbą dirbau, buvau palikęs kailinius – jei jų kas iš ten neišnešė, tai ir dabar gal guli. Jei įtaisėt naujus – jie nereikalingi, bet būtų gaila. Virtuvėj gi kampinėj lentynoj užkišau savo laikrodį (dėžutėj) – galėtum jį parduoti: žinai, tą peratomąjį – jis ir dėl to šio to yra vertas.

2. Čeliabinskas, 1946 m. gruodžio 5 d.

Mieloji, štai praėjo ir gruodžio 4 d. Oras betgi nepasikeitė. Šiandien švenčiame Konstitucijos šventę neidami darban. Tai ir visa paguoda. Pakirtęs sušalusią žemę iki 60 cm moku džiaugtis poilsiu. Bet rytoj vėl tas pats. Šiandien mokėjo pinigų brigados kai kuriems dalyviams, bet man vėl neteko nei kapeikos. Vadinasi jau trečias mėnuo kaip nieko negaunu už perlaidas, kurias man pasiuntei. Negaunu nieko ir iš paimtų pinigų Kauno kalėjime (750 rub.). Priežasties aš nesugaudau ir nesuprantu. Jos man čia niekas nei paaiškinti nemoka. Siuntinio, pasiūsto lapkričio 20 d., aš dar negavau. Gi senuosius jau esu bebaigiąs. Dar tik lakšėnų [lakštinių – V. B.] beturiu, kurios man sekasi virti, nes nereikalauja ilgos ugnies dėl kurios čia tenka sunkiai varžytis. Kameroj (sekcijoj) daug žmonių ir lietuviškas drovumo būdas pasirodo nepraktiškas. Šiaip esu sveikas ir šiaip taip išsiverčiu siuntiniais. Tik jau pritrūkau tų [l. 2v] gerų vilnionių siūlų, kurių jau buvai pasiuntusi priešpaskutiniame siuntiny. Kojinės darbe, mat, greitai kiūra... Šiandien esu gavęs Biliūno knygelę ir net ketvertą laikraščių mažų banderolių (po 1 laikr.). Būtų patogiau man gauti atvirukų blankų. Parašyk, jei turi tikrų naujienų. Gandai mūs negali tenkinti. Kančia mus atrpatino nuo vilčių.

Ar tikrai nėra jokių būdų pranešti mano adresą Vytuko [B. Lesauskienės sūnus Vytautas – V. B.] draugo Peteliuko [Petras Klimas jaunesnysis – V. B.] mamai? Gal ji galėtų man kaip nors padėti? Ar neteko gauti laiško iš dėdės Povylo, jei jis jau žino, kur ir kaip aš esu? Labų dienų Žiauzerei ir aciū už banderoles.

1 pav. 1946 m. gruodžio 5 d. Petro Klimo laiškas Bronėi Lesauskienei, Čeliabinskas. Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau LNMMB), f. 130, b. 1922, l. 2, 2v.

3. Čeliabinskas, 1946 m. gruodžio 8 d.

Mieloji, užvakar gavau siuntinį su megstiniu, apykakle, kojiniųėmis, fliažka [buteliuku – V. B.] žuvis taukų, maišeliu cukraus, kelnėmis, lašinių gabalu, vigantoliu [vitaminu D – V. B.] ir tabaku. Už viską labai ačiū, nes jau tą dieną buvau užbaigęs savo atsargas. Megstinis labai šiltas ir patogus – jis reikalingas ypač dabar užėjus šalčiams. O kasant arba skaldant griovius, kaip akmenis, speige ir be mažiausio šilto viralo per ištisą dieną ir [su] trimis megstinais dabar darosi ne-jauku. Šiaip nieko naujo. Nors vargą vargstame begalinį ir darbą dirbame nepakeliamą, bet aš vis dar stoviu ant kojų nepargriuvęs. Manęs nenori laikyti invalidu nepaisydami mano 56 metų ir neatsižvelgdami į mano profesiją teikia patį juodąjį ir sunkiausią fizinį darbą. Iš tikrųjų, kas gali būti piktesnio, kaip su kyliais, kūjais, kirkomis, dalbomis skaldyti įšalusią žemę atžuliamiame šaltyje ir pašėlusiuose vėjuose! Tik Tavo siuntiniai mane palaiko. Prisipirkti ko nors iš šalies dabar nebegaliu, nes pinigų man neišduoda, o ką turėjau, pabaigiau. Aš manau, kad ne pro šalį būtų pašte oficialiai (raštu) pasiteirauti ar siųstieji pinigai tikrai yra išsiųsti į Čeliabinsko pataisomųjų darbų koloniją Nr. 1 ir ar yra pakvitavimas, kad visi tie pinigai tikrai čia gauti mano vardu. Aš čia apie tai negaliu sužinoti.

Bučiuoju abudu – dėdė Petras

4. Čeliabinskas, 1947 m. sausio 1 d.

Geroji Feja, nors Tamsta prabilai žemiška kalba, bet man Tamsta pasilikai savo fejiškos prigimties, kuri mums čia labiausiai brangi. Tamstos laišakai man buvo ir pasilieka didžiausia paguoda

tame devintame rate, kuriam esu įmestas. Tamsta iš pat pradžių įspėjai reikalą ir todėl aš kitaip negalėjau Tamstos traktuoti kaip kito pasaulio globėją. Vieno ko aš bijojau tai kad Tamsta mūsų neapleistum. Todėl ilgėliau negaudamas Tamstos laiško – aš jau nerimstu ir dienos darosi ilgesnės ir skurdžios. Su Antanu [Dambrausku – V. B.] mes tada rezgame visokiausių hipotezių. Bet Fėja pasirodo ir mes džiaugiamės net galvą lauždami. Mes meldžiamės, kad Apvaizda išlaikytų Tamstą nežemiškuose ratuose, kurie dar neturėjo Dantės.

„Pergalės“ Nr. 1 ir Nr. 3 gavau. Antanas gavo Korsaką. O laikraščių negaunu. Šiaip laikaisi dar, šalčiai nėra dideli, o Jūsų pagalba dvasią ir kūną papeni kaip tik laiku. Ar pažįsti Tamsta Onutę, kuri man atsiuntė siuntinį?

Geriausių linkėjimų – Jūsų dėdė Petras

[L. 4v] Ačiū už linkėjimus N[aujiesiems]. M[etams], norėčiau palinkėti ir Tamstai, bet Fėjos savo prigimtim nėra surištos nei su laiku, nei erdve. Mes čia maždaug taip pat.

5. Čeliabinskas, 1947 m. sausio 1 d.

Mieloji, susilaukęs N[aujųjų] M[etų], manau vėl turėsiąs metų laikotarpį pasvajoti apie nerealius daiktus arba bent išklausti kitų svajones. Tą dieną aš švenčiu neidamas darban, bet užtat dirbau ir per Kūčias ir per Kalėdas ir net sekamą sekmadienį. Oras tuo tarpu buvo švelnus – vos 10°–15°. Tačiau darbas vis tas pats: sušalusių griovių kasimas, o vakar ir akmenų nešiojimas į statomąjį namą. Gavau atvirukus rašytus gruodžio 14 d. ir gruodžio 20 d.; paskutiniame rašai apie vilokus [veltinius – V. B.], kurių aš laikiu nes su batais čia per šalčius kojas prigelia nepaisant 4 porų kojinių ir dar autų. To siuntinio dar nesu gavęs. Abu su Antanu gailimės negalėję naujajame bute kartu kavos pagerti... Ar bepagersime?... Jei vėžio ligai neatsiras chirurgo? Tuo tarpu Tavo dėka ir kitų tetų rūpesniu aš laikaisi pusėtinai, jei tik tas sausas kokliušiškasis kosulys manęs nekamuotų. Kiti jaunesni brigados nariai vienas po kito nusivarė, nors fizinis darbas buvo jiems prigimtas.

Bučiuoju abu – dėdė Petras

[L. 5v] „Pergalė“ Nr. 1 ir Nr. 3 gavau. Bet laikraščiai kažkur dingsta. Turbūt kas nors surūko. Jei jie buvo apdrausti, reikėtų reklamuoti. Įdomu, kaip pasiaiškins ta sistematiška avarija.

6. Čeliabinskas, 1947 m. sausio 10 d.

Mieloji, siuntinį su veltiniais ir kaliošais gavau tvarkoj, t. y. su visu atvirutėj paminėtu turiniu. Labai ačiū. Veltiniai nors kiek mažoki, nes galiu įsiauti tik su plonomis kojiniėmis, bet šiltumas jų stebuklingas. Darbe dabar visai nebešalu kojų kaip pirma su batais. Rašei, kad tai dovana tetos Antosės – padėkok jai nuo manęs pasakydama, kad jais ji man išgelbėjo gyvybę kiek ji čia galėjo pareiti nuo kojų. Labai mane pradžiuginai kava ir cukrum: tai vienintelis man čia luxus. Parkerį kaip rašei vieną atidaviau, o kitą mėginsiu poilsio dieną pritaikinti laišku, jei pavyks rasti indą rašalui pasidaryti. Šiaip pas mane jokių naujienų nėra. Darbas vis tas pats grioviuose ir nelengvėja. Bet dar laikaisi, nors esu seniausias brigadoje. Laikraščių jau kelios savaitės visai negaunu. Matyti kur nors pakeliui nueina dūmais. Ar vis neradai kokios progos susisiekti su Brone [Klimiene, P. Klimo žmona – V. B.]? Aplinkiniai keliai kartais esti trumpesni.

[L. 6v] Bučiuoju abu – Petras

Gavau laišką iš Čereškienės. Ji rašo pasiuntusi man 50 rub. Gal ji galėtų pačiai padėti maistu – jei ne ji, tai jos viršininė kaimynystėje [Honorata Ivanauskienė – V. B.]. Būt ne pro šalį su ja susieiti. Mano daiktus iš ten paėmusi Aldona [Gulbienenė, P. Klimo dukterėčia – V. B.]. Aldona telegrafavo serganti ir antrą siuntinį atsiųs kiti.

7. Čeliabinskas, 1947 m. sausio 12 d.

Mieloji, gavau atviruką, rašytą gruodžio 31 d. su sveikinimais. Ačiū, taip pat nuo Antano. Bijai ką tie N[aujieji]. M[etai]. atneš, arba dėl to kad nežinai. Mes čia tokios baimės nejučiamės nes mes niekad sapnų nesapnavome. Klausai ar atsiųst tuos kailinius kurie paliko pas Č[erešką]. Man jų nereikia – tie trumpi kailiniukai, kuriuos jau seniau buvai atsiuntusi man visai pakanka, ypač darbe jei patogūs. Aš jiems pats prisidėjau puikią apikaklę, kurią buvau radęs kaip šlavikas mėšlyne išmestą. Aš ją išskalbiau, sulopiau, padėjau pamušalą ir dabar bet koks siuvėjas vargu mane sukankuruotų tame darbe. Rašai dar kad siuntinį išsiuntei be riebalų, be cukraus. Bet aš gavau drauge su veltiniais ir riebalų, ir cukraus... Jie buvo iš Vaižganto 26. Tiesa, daug jų nebuvo, bet mes čia džiaugiamės ir trupiniais. Skalbinių ir rūbų man tuo tarpu jokių nereikia ir jų nesiųsk. Laikaisi tik maisto priedu ir tavo arba prietelių atnaša [bičiulių aukomis – V. B.]. Duok Dieve, Jums visiems už tai gyvenimą laimėti geriau už mane. Gavau Vienuolio „Užžėlusiu taku“, apie kurią X nieko nerašė. Kitos neateina. Dabar pas mus nešalta – 20°. Grįžo vėl į mano koloniją [Anelė – V. B.] Pladienė ir keletas lietuvaicių, bet mes nebegalime matytis, nebent bus kada progos susitikti darbe.

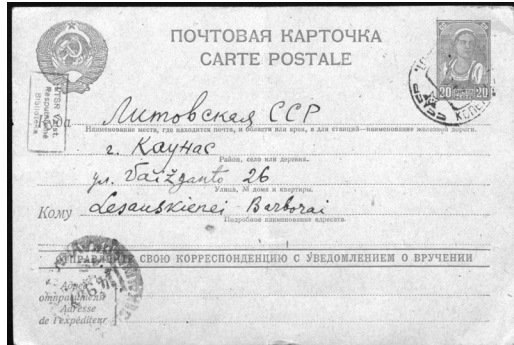
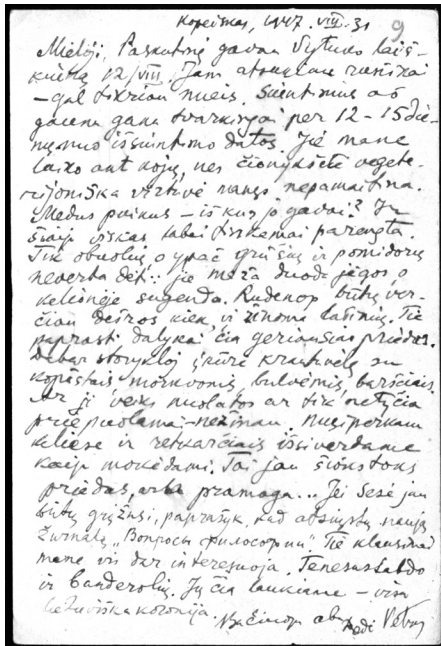
[L. 7v] Bučiuoju abu – dėdė Petras

Čereškienė parašė laišką. Tą itališką knygą buvo paėmusi Tau gražinti josios draugė Bronė ar Petronėlė [Bronislava Pajėdaitė, Petronėlė Lastienė – V. B.]. Šiaip ten beveik nieko nėra likę, tik labai smagios šeimininko [Felikso Čereškos – V. B.] man darytos klumpaitės bet jos negi mano. Dar paliko rodos atliekamaj lapių būdoj mano akiniai.

8. Kopejskas, 1947 m. sausio 23 d.

Mieloji, atsidūriau kartu su Antanu naujoj kolonijoje. Teko tad būti etape kartu su galybe čionykščių paprastų nusikaltėlių. Kelias dienas neteko nei miegoti, nei prausti – ir dabar neturiu kuo nusiprausti. Vakar ir šiandien mano senoji brigada, papildyta naujais žmonėmis, gyvename skyrium barake (str. 58) apie 40 žm.[onių]. Todėl jau galiu ramiau miegoti. (Antanas jau trečia diena eina dirbti naktį, aš dirbu kolonijos zonoje: nešioju smiltis, cementą, lentas, etc.). Kad galėtum tiksliai įsivaizduoti mano padėtį, pasakysiu tiksliai, ką aš beturiu. Bendrai esu kaip stoviu: dar turiu porą marškinių, porą ap[atinių]. kelnių, tris megztinius, žiponėlį [liemenę – V. B.], kailiniukus, vieną porą kojinių (plonų), vilokus (bet jau be kaliošų), vatines kelnes (čia Čeliabinske įsigytas), kepurę, šalikėlį, kailines pirštines, vieną vilnonę baltą pirštinę, maišą, maišelį (tuščią), piniginę (tuščią), pieštuką ir Antano vytą virvę... Valgyti čia duoda 650 gr. duonos (kartais 350 gr.), samtelį sriubos rytą, kelis šaukštus košės rytą ir tiek pat vakare (teduoda du kartu ir viskas). Dirbti reikia visą dieną nuo 7–8 val. ligi 5 vak[aro]. Gerai, jei gaunam valandytę pasišildyti. Jūsų meilės atnašos išgaravo su guzais ant nosies, žandų, etc. Jautėmės ir dar jaučiamės kaip Koliziejaus arenoje. Linksma. Tai jau antrą kartą: etape 1946 m. per Velykas ligi gegužės mėn. ir dabar. Tik viena Apvaizda mus dar saugojo, bet jau pastirusius ir [l. 8v] sbliuškusius ir kūne, ir dvasioje. Antanas kiek apkimęs, man nugaroj ir šone sopa nuo sunkenybių nešiojimo. Bet dar laikomės. Laiškų ar siuntinių, kurie galėjo ateiti senu adresu, dar čionai neperdavė. Siuntinių tiesiog bijome, nes jie gali būti gyvybės kainos, jei nepasikeis apystovos [aplinkybės – V. B.]. Nežinome, ar išsaugosime savo kelnes. Nėra kas nei gina, nei apgina. Esame „taisomi“ tarp nepataisomų. Dantė dar nenumirė ir gali tęsti savo darbą nean-gažaudamas fantazijos.

Bučiuoju – dėdė Petras ir Antanas

2 pav. 1947 m. rugpjūčio 31 d. Petro Klimov laiškas Bronėi Lesauskienei, Kopejskas. LNMMB, f. 130, b. 1922, l. 9, 9v.

9. Kopejskas, 1947 m. rugpjūčio 31 d.

Mieloji, paskutinį gavau Vytuko laiškiuką rugpjūčio 12 d., jam atsakiau rusiškai – gal tikriau nueis. Siuntinius aš gaunu gana tvarkingai per 12–15 dienų nuo išsiuntimo datos. Jie mane laiko ant kojų, nes čionykštė vegetarijoniška virtuvė manęs nepamaitina. Medus puikus – iš kur jo gauti? Ir šiaip viskas labai tinkamai parenpta. Tik obuolių, o ypač grūšių [kriaušių – V. B.] ir pomidorų neverta dėti: jie mažą duoda jėgos, o kelionėje sugenda. Rudeniop būtų verčiau dešros kiek, ir žinoma lašinių. Tie paprasti dalykai čia geriausias priedas. Dabar stovykloj įkūrė krautuvėlę su kopūstais, morkomis, bulvėmis, barščiais. Ar ji veiks nuolatos, ar tik netyčia pripuolamai – nežinau. Nusiperkam keliese ir retkarčiais išsiverdame kaip mokėdami. Tai jau šioks toks priedas, arba pramoga... Jei Sesė jau būtų grįžusi, paprašyk, kad atsiųstų naują žurnalą „Вопросы философии“. Tie klausimai mane vis dar interesuoja. Tenesustabdo ir banderolių. Jų čia laukiame – visa lietuviška kolonija.

Bučiuoju abu – dėdė Petras

11. Копейск, 7 сентября 1947 г.

Милая, открытку от 30 августа получил вчера вместе с посылкой с тремя яблоками. Все пришло в полном порядке и исправности. Спрашиваешь, что мне особенно нужно. Этого я не могу определить – по крайней мере все, что присылала мне до сих пор, всегда было хорошо. Разнообразие тоже замечательно. Из одежды мне пока ничего не нужно. Сапоги и валенки надеюсь получить, теплую нижнюю одежду на зиму пока каким-то

счастьем сохранил, даже финскую шапку. Относительно лекарств – не беспокойся. Пока в них не нуждаюсь. Витамины конечно очень кстати; я их систематически употребляю и моя цынга уже значительно отошла. В общем я чувствую себя не плохо, как это возможно в заключении.

Целую обоих, не забываете – Ваш дядя Petras

Vertimas: Kopejskas, 1947 m. rugsėjo 7 d. Mieloji, rugpjūčio 30 d. atviruką vakar gavau kartu su siuntiniu su trimis obuoliais. Viskas buvo tvarkinga ir nepažeista. Klausiu, ko ypač reikia. To negaliu nustatyti – visi ligšioliniai siuntiniai visada būdavo geri. Įvairovė irgi vykusė. Iš drabužių man kol kas nieko nereikia. Batus ir veltinius tikiuosi gauti, šiltus žieminius drabužius kažkaip stebuklingai išsaugojau, net suomišką kepurę. Dėl vaistų nesijaudink. Kol kas man jų nereikia. Vitaminai, žinoma, labai praverčia, aš juos sistemingai geriu ir savo skorbutą jau gerokai apsigydžiau. Apskritai jaučiuosi neblogai, kiek tai įmanoma kalint. Bučiuoju abu, nepamirškite [manęs]. Jūsų dėdė <...>.

12. Kopejskas, 1948 m. sausio 1 d.

Mieloji, siunčiu Tau N. Metų linkėjimų. Sesės telegramą esu gavęs. Gavau tvarkoj taip pat siuntinį su pyragaičiais ir kt. Žinoma, senieji pinigai prapuolė. Už 10 r. tegavau 1 r. ir už visus likusius perlaidų pinigus. Kaip bus toliau – dar nežinoma. Šiaip pas mane nieko naujo. Žiemos dabar kaip nėra: sniegas tirpsta nuo stogų kaip pavasarį. Todėl kojos dabar šlapios veltiniuose – kas arčiau už šaltį. Kosulys užtat mane dabar pjauna be paliovos. Darbas žiemą ir tokioj darganoj biauirus: medžiai, lentos ir pats kirvis slysta iš rankų. Ką beatneš tie nauji metai – niekas turbūt įspėti negali.

Sveikinu visus, bučiuoju – dėdė Petras

16. Kopejskas, 1948 m. sausio 22 d.

Mieloji, siuntinį su puikiu pyragu gavau tvarkoj, 25 rub. taip pat šį kartą atidavė, bet cenzorius liepė parašyti, kad pinigų ateity siųstum paštu. Matyti, toks potvarkis po pinigų reformos. Pas mane nieko naujo. Šiuo metu dar šiaip taip laikausi, bet žinoma darbas sunkiai išvargina. Mūsų brigada yra statytojų ir be to „pirmūnų“ rekordininkų, todėl daug dirbame. Jaunam žmogui dar visa tat pakeliama, o man jau nelengva. Gavau kiek pavėlintai iš Sesės laišką, rašytą sausio 1 d. Už visas jos žinias labai dėkoju. Tik atmintis mano taip nusilpnėjo, kad niekaip neatsimenu tos Birutės, nei tos giminaitės Liūdos nuo Mažeikių. Gal kaip nors man primins. Knygas (S. Nėries, Horatių) ir laikraščius gavau. Tik pasigedau kelių numerių apie Hitlerio galą.

Sveikinu visus, bučiuoju abu – dėdė Petras

15. Kopejskas, 1948 m. vasario 1 d.

Mieloji, siuntinį su žuvų taukais ir skardine taukų etc. gavau tvarkoj. Taip pat 25 r. dar šį kartą išdavė, nors vėl įspėjo siųsti perlaidomis. Šiaip nieko naujo. Šalčiai vėl padidėjo. Sveikata be permainų. Tik pavargstu nuo to dailidės ar statytojo darbo. Visą dieną tašdamas rankas atkalu. Kosulys mane taip pat smarkiai privargina. Gavau taip pat Sesės laišką. Liūdnas jis man buvo Eglės [Klimaitės-Fourier-Ruelle, P. Klimo dukros – V. B.] laiško priminimais. Kur ji ir

kiti maniškiai? Vienas Dievas težino. Nejaugi joks ženklas negali parsukti? Kodėl man vis nieko apie Prano [Lesauskio, B. Lesauskienės vyro – V. B.] likimą neparašei, nejaugi neturi jokių žinių?

Bučiuoju abu – Jūsų dėdė Petras

19. Копейск, 8 марта 1948 г.

Милая, посылку с конфетами в рассыпную и пр. получил в полном порядке, но по дороге в барак на меня напали так наз[ываемые]. блатные, или просто ворюшки и разорвав мешок (он был достаточно прочен) многое мне растаскали. Вырвали из рук также все газеты и журналы, которые я в такое время получил от цензора. У нас в коридоре барака теперь нет электричества и потому воры пользуются темнотой для своих делишек. У меня конечно уже нет столько сил, чтобы бороться с такой сворой.

Целую обоих – дядя Petras

Vertimas: Kopejskas, 1948 m. kovo 8 d. Mieloji, siuntinį su sveriamais saldainiais ir kt. gavau nepažeistą, bet pakeliui į baraką mane užpuolė vadinamieji „blatnieji“, arba tiesiog vagišiai, ir išplėšė maišelį (jis buvo pakankamai tvirtas), didžiąją dalį išgrabstė. Iš rankų išplėšė ir visus laikraščius bei žurnalus, kuriuos tada buvau gavęs iš cenzoriaus. Mūsų barako koridoriuje dabar nėra elektros, todėl vagys tamsoje imasi savo darbėlių. Žinoma, aš jau nebeturiu tiek jėgų, kad kovočiau su tokia gauja. Bučiuoju abu – dėdė <...>.

20. Копейск, 21 марта 1948 г.

Милая, посылку, которую ты назвала пасхальной, я получил в полном порядке. На сей раз избег налета блатных и полностью донес до хранилища. Кстати попросил двоих товарищей для охраны. Мое здоровье, как всегда, без перемен: только борода сильно поседела и я сам постарел. С каждым днем мне становится тяжелее на работах. Кроме того меня всю зиму замучил кашель. А в общем все страшно надоело. Существование застряло в таком ужасном тупике в этих астрономических далях, что я потерял уже и способность говорить и думать.

Целую обоих – дядя Petras

Vertimas: Kopejskas, 1948 m. kovo 21 d. Mieloji, siuntinį, kurį Tu pavadinai velykiniu, gavau visiškai sveiką. Šįsyk išvengiau „blatnųjų“ puolimo ir sėkmingai parsinešiau į saugojimo vietą. Beje, pasikviečiau ir du draugus apsaugai. Mano sveikata, kaip visada, nesikeičia: tik barzda smarkiai pražilo ir aš pasenau. Kasdien man vis sunkiau sekasi dirbti. Be to, kiaurą žiemą mane kankino kosulys. Ir viskas baisiai pabodo. Būtis įstrigo tokiaime baisiame akligatvyje, tokiose astronominėse tolybėse, kad aš jau praradau gebėjimą kalbėti ir galvoti. Bučiuoju abu – dėdė <...>.

22. Kopejskas, 1948 m. balandžio 22 d.

Mieloji, siuntinį, apie kurį rašei atviruke balandžio 3 d., gavau be jokių nuotykių ir visiškai tvarkoj. Taigi talismanas padėjo ir namie pasilikęs. Šiaip pas mane nieko naujo. Tik dabar neinu darban, nes votys po pažastim verčia laikytis „stacionaro“, t. y., pusiau ligoninėj. Čia

gaunu tik 600 gr. duonos, bet tris kartus dienoje duoda kopūstų sriubos ir keletą šaukštų košės. Pas mus taip pat pavasaris, nors saulė dar nešildo, o tik purvyno pridirba. Per tas dienas skaitau – visos kolonijos lietuvių gautas knygas perskaičiau. Kitokių čia nėra. Žinoma, išskaitau ir banderolių medžiagą. Be to visas tas ilsėjimasis būtų nepakenčiamai nuobodus. Gal Vytukas atsiųstų savo fotografiją – iš jos aš ne tik jį „vyrą“ pamatyčiau, bet ir Pitą [Petras Klimas jaunesnysis – V. B.].

Bučiuoju abu – dėdė Petras

23. Kopejskas, 1948 m. balandžio 28 d.

Mieloji, šiandien švenčiame Velykas. Netikėtu būdu tas sekmadienis išėjo šventės diena, t. y., neiname į darbą, nes visoj zonoj turėjo būti padaryta inventorizacija. Šiaip nieko naujo. Pavasaris darosi šlapias. Senieji batai, žinoma, susinešiojo, bet dabar gavau pusbačius iš valdžios. Jie lengvi – vasariniai, bet aš juos įmoviau į kaliošus. Tikiuos, kad tuo būdu apsisaugosiu nuo drėgmės. Pas mus jau irgi pradėjo kalbėti apie užskaitas už darbą, t. y., už virš 100 % atlikto darbo skaitys daugiau dienų sėdėjimui. Suprantama, kad seniems žmonėms ir nebe tokiems stipriems tai mažai žada. Tik stiprūs jaunieji gali tikėtis terminus susit trumpinti.

Bučiuoju abu – dėdė Petras

29. Kopejskas, 1948 m. rugsėjo 12 d.

Mieloji, laiškėlį rugpjūčio 23 d. gavau keliom dienom vėliau už siuntinį. Buvau smarkiai susirūpinęs negaudamas. Šiandien turime neramią dieną, nes mus „komisuoja“ (renka) naujam etapui, gal į labai tolimus rytus. Bet dar neaišku. Nieks taip nenuvargina, kaip tie etapai. Juoba kad juose žmogus visko nustoja. Kol kas aš vis dar laikaisi, nors senatvė kasdien reklamuoja savo teises. Dar kiek laiko, ir aš turbūt baigsiu savo „darbingųjų“ karjerą. Sic transit...

Banderolę su „Pravda“ ligi rugpjūčio 22 d. gavau. Tai gerajai Apolonijai parašyk pati nuo manęs ir padėkok kaip dera mano padėty. Rašyk dažniau – be galo nyku be žinutės.

Bučiuoju abu – dėdė Petras

31. Kopejskas, 1948 m. spalio 5 d.

Mieloji, abi atvirutes (spalio 11 d. ir rugsėjo 25 d.) gavau beveik kartu. Šiandien atėjo ir siuntinys, išsiųstas rugsėjo 11 d. Gavau viską tvarkoj. Klausiu apie daiktus žiemai. Tuo tarpu ką žadi pasiųsti – gerai, ypač bateliai. Šiaip man visko tenka gauti iš valdžios. Skalbinių todėl nereikia. Kojinės gi ir pirštinės labai pravers, užtat niekuo nesirūpink. Tuo tarpu tik dalį iš mūsų brigados išsivežė nežinia kur. Aš ir Antanas kol kas paliekame čionai. Pinigų galima siųsti. Bet tuo tarpu išsiverčiu tais, kurių gaunu ir kuriuos uždirbu. Taigi spirginančio reikalo nėra. Gavau šiandien ir banderolę. „Pravda“ gavau ligi rugsėjo 26 d. Sveikata mano – senoviška. Laikaisi kaip galima laikytis tokiose sąlygose. Tik nerimas ima kad tokiai būsenai nėra galo ir nesuprantama kuriam galui tos kančios reikalingos. Antanas laikosi gerai – kaip sudiržėjęs kavalierius.

Bučiuoju abu – dėdė Petras

32. Kopejskas, 1949 m. kovo 16 d.

Mieloji, mano iškeliavimas šį kartą neįvyko: mane atrado jau per seną. Todėl apžiūrėję pasiuntė atgal į tą pačią koloniją. Taigi vėl tuo tarpu esu senoje vietoje. Šiandien gavau ir siuntinį, kurio charakteristika: 27 r. ir lietuviškas „Kazbekas“ + pyragaičiai, etc. Bet atviruko nei dėl šito, nei dėl ankstyvesnio lig šiol nesu gavęs. Šiaip nieko naujo. Vėl dirbu savo brigadoj. Žinių apie Antaną dar neturiu [Dambrauskas 1949 m. kovą perkeltas iš Kopejsko į Spasko (Kazachstanas) lagerį – V. B.].

Bučiuoju abu – dėdė Petras

Gauta 2011 02 07
Parengta 2011 04 03

Šaltiniai ir literatūra

1. 1946 m. kovo 30 d. Tado Petkevičiaus, Petronėlės Lastienės ir Petro Klimo baudžiamosios bylos nuosprendis, Vilnius. *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-1, ap. 58, b. P15617, l. 236. P. Klimas nuteistas pagal RSFSR Baudžiamojo kodekso 58 str. 2 ir 11 punktus (ginkluotas sukilimas ar įsiveržimas į SSRS teritoriją arba ginkluotas valdžios užgrobimas, siekiant nuo SSRS atskirti jos teritorijos dalį; dalyvavimas antivalstybinėje organizacijoje arba organizuota veikla, siekiant parengti arba įvykdyti 58 straipsnyje minimus nusikaltimus), žr.: *Уголовный кодекс РСФСР*. Москва: Юридическое издательство НКЮ союза ССР, 1943. С. 27, 30.
2. 1954 m. gruodžio 24 d. SSRS VRM Lagerių skyriaus pažyma apie Petro Klimo baumės atlikimą. *Vitos ir Vaivos Lesauskaičių privatus archyvas*.
3. 1955 m. sausio 18 d. Antano Dambrausko laiškas P. Klimui. *Vitos ir Vaivos Lesauskaičių privatus archyvas*.
4. 1956 m. gegužės 5 d. Petro Klimo laiškas dukrai Eglei Fourier-Ruelle. Žr.: GERUTIS, Albertas. *Petras Klimas: valstybininkas, diplomatas, istorikas, kankinys*. Cleveland: Viltis, 1978. P. 279.
5. DAMBRAUSKAS, Antanas. *Viskas praeina*. Vilnius: Vaga, 1991.
6. GAILIENĖ, Danutė; KAZLAUSKAS, Evaldas. Po penkiasdešimties metų: sovietinių represijų Lietuvoje psichologiniai padariniai ir įveikos būdai. Iš: *Sunkių traumų psichologija: politinių represijų padariniai*. Vilnius: Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2004. P. 109, 117.

VILMA BUKAITĖ

“Dante is still not dead and can continue his creations without engaging his fantasy” – Petras Klimas’ letters from Soviet lagers”

Summary

Letters from Soviet concentration camps (Rus. “lager”) constitute a valuable source of the daily life history of Soviet political prisoners. These letters enable a better understanding of the daily life of repressed people, as well as the then psychological condition and tactics of survival in lagers. In the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, letters of the Lithuanian statesman, career diplomat and historian Petras Klimas are kept; these letters had been written during Klimas’ confinement at lagers of the Chelyabinsk area (RSFSR) and dated from November 1946 until March 1949. We publish 21 of the 32 letters to Klimas wife’s sister Barbora Lesauskienė. The woman harboured Klimas during the 1944–1945 Soviet repressions and after them. Klimas, a former career diplomat, lived at Lesauskienė’s home to his last days.

The published letters of Klimas significantly differ from other pieces of numerous written legacy; these letters are concise, of a distinctly objective matter and a of scarce daily-life content. Some letters in 1948 were written in Russian. Names of some persons were coded in synonyms. The subjects of the letters are mostly the same, they may be colligated by the following formula: name, latest introductory news, lately received packages and letters, daily-life in the lager, self-condition, obligations and requests, regards, and a farewell. The content of the letters contradicts the myth that lager prisoners had no possibilities to elucidate their situation; however, the letters do not contain straight political statements; the criticism of the repressional system was being conveyed as follows: “One may unwillingly become invalid here”, “We stand a toilsome misery and backbreaking work”, “What if the cancer will not see its surgeon?”. The content reveals not only the physical and psychical challenges of political prisoners, but also elucidates the author’s personal efforts to retain human dignity, needs for information and intellectual work, the ways of adaptation to lager life.